

Къде се намира глобализацията?

(опити върху инерцията)

Васил Видински

"Къде се намира глобализацията?"

[публикация във в-к "Литературен вестник"]

05. 12. 2001г.

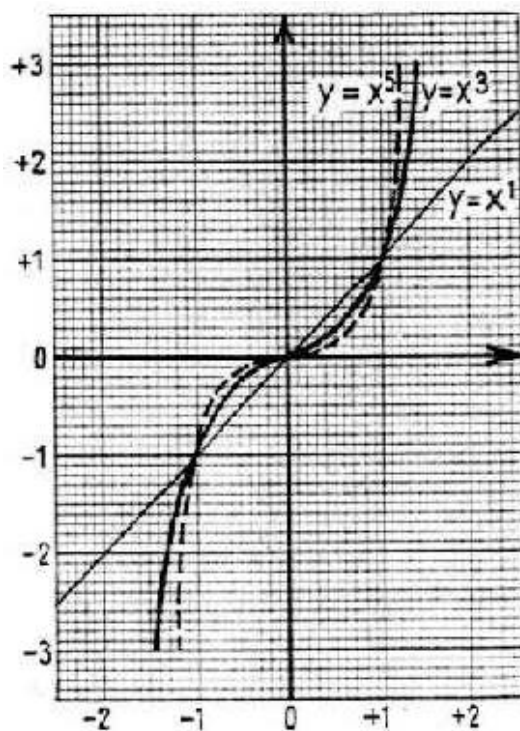
Васил Видински

Никой не забеляза, че на 11 септември 2001 г. внезапно почина "Жан-Франсоа Лиотар". Това че събитието остана скрито (не става дума за случката "смърт", а за събитието "смърт") се дължи на две доловими изтласквания. Първо - състоянието на съвременното "знание" може би вече не отговаря на описаното от Лиотар. И второ - универсалният разказ продължи да навлиза към Историята. Нека разгледаме и обясним последователно тези твърдения.

Съвременното знание не се изменя: вчера

Никаква промяна в съвременното състояние на знанието не настъпи на 11 септември 2001 г. Не само това - може би няма никаква решителна промяна в сравнение с описаното от Жан-Франсоа Лиотар, ако възприемем неговата версия (Лиотар би потвърдил авторството си над книгата "Постмодерната ситуация"). Въпреки това ще упоменем един факт, засега още маловажен, защото е в зародиш, но той би могъл да се разгърне до случка или събитие.

На питането "Кой ще знае?" (вж. 46 страница на "Постмодерната ситуация. Изложение за състоянието на съвременното знание") днес може да отговорим лесно, че ще знае този, който има знанието, а този, който няма, ще загуби това, което може да узнае. Или ако бъдем съвременни хуманитаристи това правило има вида: $y = a \cdot x^3$. Където "y" е знаещият в някакъв бъдещ момент, но не просто като субект, а като функция от знанието; "x" е времето, което отчитаме между новото и старото знание, а "a" - нашето (на отделен индивид или на общност) актуално знание¹. Може би такъв тип формализация изглежда ненужна и би се възприела единствено като празна демонстрация. Причината да се спра на тази функция е нейното графично представяне, което удачно илюстрира посочените твърдения. Целта ми беше да използвам формулата единствено като съкратен, максимално ясен запис.

Това банално правило (то остава банално дори и във формален вид) обаче е

странно като хипотеза. От една страна то не подменя тезите на Лиотар, но възможността за дългосрочно действие на самото правило би довело до възстановяване на новия голям разказ - глобализацията. В перспектива това правило установява йерархичен ред, който задължително трябва да има знаменател, "принцип". От друга страна правилото се противопоставя на Лиотаровата утопия, че "можем да си представим света на постмодерното знание като свят, ръководен от игра с пълната информация, в този смисъл, че данните в нея са достъпни за всички експерти и не съществува научна тайна" (105 с.) или "езиковите игри ще бъдат игри на пълната информация за дадения момент" (125 с.)².

Тук трябва да уточним защо правилото се противопоставя на хипотезите на Лиотар. Все пак то е от областта на гносеологията, а твърденията, които цитираме са епистемологични. Оставяме настрана четирите практически проблема - експерименталния (проблема "кое не е нова информация"), динамичния ("кой ще обновява данните"), същностния ("кое принципно наричаме данни") и потребителския ("как и кой няма достъп"). Оставяме засега и вътрешното противоречие (на което се спираме по-надолу) и ще посочим само следната хипотеза. Тъй като носителят на знанието не е базата с данни, то правилото "у = а.х³" показва, че не е проблем дали някъде знанията съществуват едновременно, а кои знания има тъкмо субекта. От тук "игрите" няма да са "игри на пълната информация", а на наличната за субекта информация³. Кое е толкова тривиално, че надали е белег на каквато и да е историческа епоха.

Очевидно е, че откъсите, които представихме от Лиотар търсят своето основание в модната през 60 и 70-те години кибернетична теория и представите за база (с) данни. Имайки своя исторически контекст, днес подобна тривиализирана представа парадоксално започва да бъде разколебавана. Един от призраците в следмодерните теории е тъкмо в допускането за хоризонталността и заменяемостта на знанието. Освен теоретични недостатъци това допускане съдържа и други проблеми: глобализацията много леко и с много жертви се справя с тази илюзия - чрез ролята на достъпа и практическата неосъществимост на "местните истории" и перифериите.

Еманципацията на затворената земя: някога

Големият разказ вече не вдъхвал доверие (40, 87 с.) - това е едно от най-трудните и ключови твърдения в доклада на Лиотар (*Rapport sur le savoir*)⁴. Доверието е тип субектно (не винаги субективно) отношение и за да бъде установена липсата му е необходимо или индуктивно изследване на душите или метапринцип. И тъй като индивидуалното изброяване е нелепо, Лиотар търси причината в това, че се е "остойности[ло] индивидуалното потребление на богатата и услугите" (87 с.). Предлага и няколко други варианта свързани с развитието на технологиите като средство за действие и вероятно езиковите игри, Гьодел и т.н.⁵

Всичко това обаче не може да бъде изведено като метапринцип, защото единственият коректен извод от тези причини, който можем да направим е, че конкретни "големи разкази" може би не вдъхват доверие. Дори това да са всички налични разкази, те не са всички възможни (говорим за доверие, а не за теория). Странно е не само това, че доверието може да бъде възстановено, но и че това може да се случи тъкмо заради "остойностяване на индивидуалното потребление". Това, което днес се наблюдава е, че Земята (най-сетне или за пореден път) се затваря, а глобализацията отговаря на всички критерии за нов, потентен "голям разказ".

1. Тя се възприема като естествен процес - от тук моментално следва нейната битийна неотменимост и близостта ѝ със самата природа на *Homo sapiens*.

2. Тя се осъществява благодарение на прогреса на/чрез технологиите - от това следва, че тя има над-човешки, над-субектен характер, тя е обективен процес на самотехнологизация. Тя е в следствие на проектно мислене (все още не е завършен проект).

3. Тя е израз на свободата - следователно е оценностена като предоставяне на възможност и е универсална поради липсата на граници.

4. Тя се възприема като обща цел на самото човечество и вече се е превърнала в знаменател на всички държави: тяхна характеристика в зависимост от отдалечеността или близостта им до нейните принципи. И едновременно с това – з(н)аконодател – с всички последствия от това положение.

Претенцията на глобализацията е, че съвместява всички култури и езици - в

нея сякаш няма изключени ценности и тя възстановява самата идея за Етера.

Накратко - тя е естествена, измислена, осигуряваща възможности за многообразие и единство (тя е необходимо противоречива). Тук все още не мога да се ангажирам с твърдение, че тя е новата легитимация на науката, пък и целта на тази статия е друга. Трябва и да се уточни, че глобализацията е само средство, път, метод, а не цел. Тя е единствено похват на дадена политико-технологична система. Метонимия и евфемизъм: разказ.

Точно тук е мястото да се направи и едно уточнение относно разпространената представа за синхронно течащата локализация. Тя най-ясно бива конструирана в неологизма “глокализация”⁶ – колкото нелеп, толкова и симптоматичен за опитите да се легитимира новата тотализация и да се съвмести някак с вече клишираните “представи за другия”, “малцинствата” и т.н. Всъщност това е въпрос на малко по-прецизно наименование, защото преекспонираната локализация е не друго, а процес на “провинциализиране”.

Идеята за жертвата: утре

Единственото мерило, което може да бъде изпробвано над промените в съвременното състояние на знанието е това на "жертвата" (не мога да проследя историята на тази представа, това би било полезно, но в случая не е необходимо). Защо жертвата, а не паралогията, сертификата, иновацията, свободното време, броят на грамотните или доходите? Жертвата е този фактор, който може най-добре да изрази отношението между състоянието на знанието и евентуалното му бъдещо състояние. Правилото, на което се позовахме в началото ($y = a \cdot x^3$) не може да обясни *възможността* за преход от едно знание към друго. Възможността се обосновава с готовността за “безвъзмездни лишения с оглед на някаква цел” (жертва). Какво е следствието обаче от тази хипотеза?

Ако правилото за промяна на знанието е вярно то чрез жертва би могло да се достига до все по-обширно и сигурно знание (сигурността идва от придобиване на нови начини за проверка). Какво обаче наблюдаваме в действителност? Няма алгоритъм на даване на жертвата - иначе щяхме да сме свидетели на системно

и/или по-рисково отношение към придобиването на знанието. Вместо това наблюдаваме не винаги предвидимо и неравномерно движение (скорошен пример - 11 септември); тук говорим не само за индивидуално, но и за институционално придобито знание.

От посочените наблюдения можем да направим извод, че предложеното от нас правило-хипотеза не може да бъде използвано като условие за прогнози - с две думи правилото не работи във всички случаи (не е универсално). Не може да се отрече обаче, че илюзията за кубичната парабола съществува ("колкото повече - толкова повече") и тъкмо нея можем да наречем Глобализация.

Да се върнем към едно наше твърдение по-нагоре, което се основаваше на правилото " $y = a.x^3$ ". Чрез него показахме, че не е важно дали някъде знанията съществуват едновременно, а кои знания се удържат в субекта - от тук "игрите" не са "игри на пълната информация", а на наличната за субекта информация. Сега когато се усъмняваме в правилото, означава ли, че Лиотар е прав и "езиковите игри ще бъдат игри на пълната информация за дадения момент" (125 с.). Отново - не; и този път ще разкрием вътрешното противоречие на твърдението на Лиотар: за да направи такова твърдение той трябва да отъждестви базата данни със субекта. Ако ли пък не ги отъждестви - отново игрите ще са въз основа на наличната за субекта информация. Казахме - това е тривиално (т.е. вярно) и тъкмо затова не може да отдели "постмодерното" от модерното.

Глобализацията: друг път

Какво можем да обобщим досега? В книгата на Лиотар има две основни твърдения: (А) големите разкази отмират; и (Б) новата легитимация в науката е чрез паралогия.

Второто твърдение - (Б) - така и остава недоказано (само няколко свидетелства). Направен е опит то косвено да се обвърже с теоремата на Гьодел (94) но опита е неуспешен и несъстоятелен. Всъщност определение за паралогия не е дадено, само няколко характеристики, между които и от типа на: "паралогията е ход, чието значение често бива недооценявано в момента" (117 с.). Този опит на

Лиотар е трудно удържим и поради невъзможността му да отговори на два въпроса: Защо учените могат да се отказват от схващанията си, въпреки "легитимността" си? Защо не всичко е възможно и/или кога има грешка?

Първото твърдение - (А) - има две различни състояния: 1) всяка универсална система е вътрешнопротиворечива; 2) вече няма доверие към големите разкази. Ако за първото твърдение има многобройни примери, изказани далеч преди 1979 г., то зад второто очевидно стои само интуицията на Лиотар. На 11 септември бе поредната илюстрация, че интуицията често е контекстуална и не бива да се използва за извеждане на правила или обобщения.

Нека отслабим цялостната хипотеза на Лиотар и да предположим, че липсата на доверие към "големите разкази", за която говори, се отнася единствено до (де)легитимацията на научното знание, а не до цялата социална област. Тогава обаче тезата му става внезапно по-силна: глобализационният аргумент бива изключен. От една страна може би е вярно, че никой вече не се позовава на модерните разкази в науката, но от друга, както илюстрирахме (вж. Б), легитимацията чрез паралогия остава догадка. Поради тази причина ще оставим в ръцете на философите на науката този проблем, за да продължим нататък.

Какво може да се каже повече? Глобализацията всъщност е вариант на правилото " $y = a.x^3$ ". Този нов голям разказ е вътрешнопротиворечив (като всяка универсална система, вж. Гюдел и Лиотар). Оттук обаче нито следва неговата невъзможност - той е възможен, тъкмо защото е разказ, а не статика. Нито пък следва липса на доверие - доверието е *необходимо* при противоречиви системи⁷. Новият разказ е възможен докато е вероятен. Той ще обяснява или ще легитимира докато системата работи и докато може да се справя с нестабилните места (11.09).

Как може да се перифразира илюзията "правило $y = a.x^3$ "? Ако бъдем не докрай коректни и вземем единствено представата ни за кривата и състоянието между две произволни точки - то можем да кажем, че правилото е израз на *илюзията на инерцията*⁸.

Тъкмо илюзията на инерцията, а не тази за прогреса тласка глобализацията към осъществяване. Инерцията се приема за естествено състояние, тъй като не се наблюдават странични въздействия - и се забравя, че е имало начален тласък и има

все още посока. Тази илюзия на инерцията е едно от най-силните и влиятелни явления в ежедневието. Представата за осъществимостта на утопията "глобализация" се крепи тъкмо на нея. Това обаче, което възпрепятства реализирането на правилото е наличието на множество инерционни процеси с различни посоки и правила.

И нещо от практическо естество: гражданската култура (гражданското образование) би трябвало да изисква запознаването с разнообразни *инерционни процеси*, въз основа на които да се правят прогнози, а не само да се описват малките и различни разкази, противостоящи на официалния.

Ако от историческа гледна точка интуицията на Лиотар, че вече няма доверие в големите разкази е несъстоятелна, то от етическа страна - тя е необходима. Това последно заключение може да се разглежда и като недоразбиране на концепцията на Жан-Франсоа Лиотар, но пък именно заради него той е донякъде жив.

Бележки:

1. През 1675 г. Лайбниц използва тази фигура, която днес се нарича кубична парабола. Трябва да уточним, че началната точка, от която измерваме промените е 0, а не най-ниските стойности.

2. Проблемът е, че тези твърдения много трудно се хармонизират със самата концепция на Лиотар за "малките разкази", въпреки че двете представи са действително от различен порядък.

3. Съвсем друг е проблемът дали знанието е тъждествено на (пълната) информация. Според мен трябва да се прецизира употребата на знание, научно знание и информация в доклада на Лиотар, както и в настоящето представяне.

4. Лиотар говори за доверие към големите разкази не само с оглед на проблема за научната легитимация.

5. Единственото силно основание за цялата хипотеза на Лиотар е позоваването на Гьодел (94 с.). Всичко останало не са доказателства, а свидетелства. Важно е да се каже, че от Гьоделовата теорема наистина следва проблем с универсализациите, но не следва легитимация чрез паралогия, нито липса на *доверие* към универсалното.

6. Терминът е на Улрих Бек (1997) – тук използваме само понятието и то като илюстрация, а не твърденията на автора му.

7. Теоремата на Гьодел е сходна с античния парадокс за лъжеца, но като е известно това въобще не е възпрепятствало появата на големите разкази през модерността и доверието към тях.

8. Важна е разликата между илюзията на инерцията и илюзията за инерция.